

הרב נתן פריד, "לשולי מאמרו של רבי אברהם אריה עקביא על רבי חיים יחיאל בורנשטיין",
יודעי בינה ו (תשפ"ו), מאמר 1, גירסה 1

לשולי מאמרו של רבי אברהם אריה עקביא

על רבי חיים יחיאל בורנשטיין *

הרב נתן פריד זצ"ל **

הקורא את מאמרו של רא"א עקביא על מאמרו ומחקריו המפוזרים של רח"י בורנשטיין¹, אי אפשר לו שלא לשאל את עצמו: האמנם שפר חלקו של עקביא גופו? ואכן בלא יודעים, הנה גורל אחד לרב ותלמידו: כבורנשטיין כן עקביא, שניהם לא זכו לכינוס מלא של כתביהם המפוזרים בכל אתר ואתר².

חשש עקביא ולבו ניבא לו שמזלו לא יאיר אליו יותר משהאיר למורו הדגול. במכתבו אליי מיום ל' במרחשוון התשט"ז כותב הוא:

דע לך מרי, כי בכל השנים האחרונות אני חי בפחד גדול: זקנתי, ואיני יודע מידת ימיי מה היא, ועדיין רובי כתביי לא זכו להתפרסם, ולעת עתה איני רואה שום אפשרות ושום תקווה

* מאמר זה פורסם גם בהמעין, סו, ד, גיליון 258 (תמוז תשפ"ו). תודתנו נתונה לרב יואל קטן שליט"א, על הטיפול במאמר, והבאתו לדפוס.

** הרב נתן פריד (תרפ"א-תשע"ג) היה איש אשכולות במלוא מובן המילה. גדל בירושלים במשפחת רבנים, למד בישיבת נוההרדוק בבני ברק אצל רבי יעקב ישראל קנייבסקי היסטיפלרי שכיחן כר"מ בישיבה, ודרכו התקרב למרן החזו"א שחיבבו וסמך עליו בסוגיות חמורות של עירובין ומצוות התלויות בארץ. הרב פריד רכש במשך השנים בקיאות מקיפה בתולדות התפילה והתפתחות נוסחאותיה למנהגיה השונים, בקריאת התורה ובמנהגי ההפטרות הקדמונים. תלמיד חכמים התייעצו עמו בנושאים אלו, וגם חוקרים מהאקדמיה היו עולים תכופות לביתו שבבני ברק. עורכי האנציקלופדיה התלמודית השתמשו בחומר הייחודי שהיה ברשותו בעניין ההפטרות, ובאופן חריג אף ציינו בשולי הערך 'החומר לרשימת ההפטרות דלעיל, וכן מקורות והערות שונות שבפנים הערך הפטרה, הם מהרב נתן פריד, בני ברק'. חיבה מיוחדת הייתה לרב פריד לנושאים תורניים אשר לא התבררו מספיק בבתי המדרש, ובין השאר עסק רבות בענייני הלוח היהודי, והיה מהמומחים בנושא. מאמר זה נמצא בעיזבוננו של הרב מאיר חיים הופמן ז"ל (תשי"ג-תש"פ, מבאי ביתו של הרב פריד). הרב הופמן ברוחב דעתו נשא ונתן בדברי תורה עם גדולי תורה למקצועותיה השונים, ועם חכמים שונים ומגוונים. עם הרב נתן פריד היה קשור בשנות בחרותו (סביב שנת תש"ל). את הדברים שלפנינו הוא קיבל ככל הנראה באותן שנים מהרב פריד עצמו, והם כוללים תגובה, שלא נדפסה עד עתה, למאמר מקיף שכתב א"א עקביא על ח"י בורנשטיין. למאמר התגובה הוסיף הרב פריד שתי רשימות, אחת של מאמרי המדעים של בורנשטיין ומקום הדפסתם, והשנייה רשימה של מאמרים והספדים שנכתבו על בורנשטיין, וגם הן צורפו להלן. דברי הרב פריד נמסרו לפרסום על ידי הרב אליהו הופמן, בנו של רמ"ח הופמן הנ"ל, ותודתי נתונה לו על כך.

¹ 'חיים יחיאל בורנשטיין: חוב כבוד שלא נפרע', בתוך המאמר 'חז"ס, חיים יחיאל בורנשטיין, פסח שפירא', קובץ ארשת ה, ספר שנה לחקר הספר העברי, ירושלים, מוסד הרב קוק, תשל"ב, עמ' 395-402. המאמר על בורנשטיין כבר נדפס לעצמו בשנת ת"ש, ראה להלן.

² אברהם אריה ליב עקביא (יעקבוביץ; תרמ"ב-תשכ"ד) היה סופר ומתרגם וחוקר הלוח העברי והכרונולוגיה היהודית. בצעירותו בוורשה, לפני שעלה ארצה, הוא היה תלמיד-חבר של חיים יחיאל בורנשטיין (תר"ה-תרפ"ח), שלדעת רבים היה גדול חוקרי הלוח העברי בדורו.

הרב נתן פריד, "לשולי מאמרו של רבי אברהם אריה עקביא על רבי חיים יחיאל בורנשטיין",

יודעי בינה ו (תשפ"ו), מאמר 1, גירסה 1

לכך. עיקר פחדי הוא לא מפני עצם המוות, ולא על שעליי להשאיר את פרי רוחי אחריי מתוך תקווה קלושה שאולי סוף כל סוף יגיע זמנם להתפרסם – אלא מפני כך אני מפחד: שאיני משאיר אחריי איש שתהיה לו הבנה מלאה ושלמה בכל כתביי, ואפילו איש שיוכל להגיהם או להבין אם הם ראויים לדפוס – בקיצור, שיוכל לעשות בכתביי מה שעשיתי אני לספרו של צ'יפה, שעשיתי לו אוזניים וגאלתיו מהיטבע בתהום הנשייה בלי שום הבנה. אני מרגיש שעליי לעשות דבר מה שיביא במידה ידועה מנוחה בלבי, כך אפשר יהיה לי למות בלב שקט בלי פחד מפני נשייה עולמית ושמא ילך כל עמלי לאיבוד.

ואכן, עקביא דאג כל השנים גם לגורלם של כתבי בורנשטיין. למן אותו ערב פסח שנת ה'ת"ש שבו פרסם את מאמרו על גורלם של כתבי בורנשטיין, לא רפתה ממנו המחשבה: אולי ואולי יימצא סוף מוסד מדעי שיקבל על עצמו לפרסם את כל כתביו המדעיים של בורנשטיין. ומאותו יום ישב והגה במשנתו של רבו, הגיה טעויות הדפוס, רמז בקיצור לדעות השנויות עמו במחלוקת [שמהן הביא בספרו 'סדרי זמנים' (הוצאת יזרעאל, תש"ג) במקומות שונים], תיקן טעויות החישובים שנגרמו רובן בסיבת רפיון אור עיניו של בורנשטיין. בקיצור, טרח עקביא והכין כתבי בורנשטיין לאותו יום מאושר שעליו חלם עקביא: היום שבו יקבל הודעה ממוסד מכובד המזמינו לערוך כתבי הרחי"ב לשם הוצאתם לאור...

אכן חלומו זה לא התגשם. אבל אין לומר שעקביא נרתע מאי-התגשמות תקוותו, לא ולא. בכל הזדמנות נאחז עקביא – כטובע הנאחז בקנה קש – כדי לדרוש פירעון חובו של רבי חיים יחיאל... הרי למשל, עם הופעת כרך י"ג של חומש 'תורה שלמה' להרב מנחם כשר (ניו יורק, תש"י) שכולו מוקדש לענייני עיבור השנים וקידוש החודשים, כתב רבי אברהם אריה עקביא מאמר גדול ומקיף שבו בירר בחוש ביקורתו המופלא כמה עניינים במקצוע זה. במאמרו זה (נתפרסם ב'סיני', כרך ל, בעמודים קיח עד קלז) הקדיש את עיקר טיעונו לדעותיו של כשר החולק על בורנשטיין וחברו [צבי הירש] יפה בעניין זמן חיתום העיבור. במאמר זה בא עקביא ומעמיד את בני מחלוקתו על כך כי אין לחשוך ח"ו את בורנשטיין בכפירה... מעיד הוא עליו כי יהודי חרד ושומר מצוה היה. בעדותו זו התכוון להעיר דרך אגב (כפי שסיפר לי) כי אין כל פגם אם אפילו מוסד הרב קוק יפרסם את כל כתבי בורנשטיין בשני כרכים (או שלושה כרכים קטנים לכל היותר). לא חשיד גברא רבא כרבי חיים יחיאל בכפירה... הרי מזכיר בית הכנסת היה, ומניח תפילין מדי יום ביומו. ומה רע אם הוצאה דתית דווקא תפרסם כתביו?

"צא וראה", אמר לי באחד הימים ראא"ע:

הנה הופיעו בהוצאת מוסד הרב קוק (דווקא!) כל כתביו של ר' אברהם עפשטיין (כרך א תש"י, כרך ב תש"י). פתח נא, במטותא ממך, כרך ב, עמוד א עד כא, מה אתה רואה בעיניך? מאמר בשם "חודשי ישראל ושתים", שפיר. דפדף נא במאמר זה וסקור אותו ברפרוף. אבקשך לעיין ביתר כובד ראש בעמוד ט למשל. ובכן, מה אתה רואה לעיניך? אהה, דברי כפירה ואפיקורסות מהגרועים ביותר, היונקים תורתם מבית מדרשם של ולהאוזן וכנופיייתו, אתה רואה בעמוד זה ושל אחריו. ובכן לא טעית! לא רק כאן, אלא בכמה מקומות במאמר זה שזורים דברי "חכמה" מסוג זה. כל המאמר כולו בנוי על יסודות

הרב נתן פריד, "לשולי מאמרו של רבי אברהם אריה עקביא על רבי חיים יחיאל בורנשטיין",

יודעי בינה ו (תשפ"ו), מאמר 1, גירסה 1

רעועים של ביקורת המקרא. והנה דברי הכפירה של עפשטיין נדפסו בהוצאת מוסד הרב קוק... ואילו דברי תשובתו של בורנשטיין ל"מחקר" זה, שנתפרסמו בשעתם בקובץ 'הכרם' של אטלאס, הבנויים כולם בצורה איתנה ונחמדה, והכתובים בכבוד ובדרך ארץ, דווקא דבריו אלה של בורנשטיין לא זכו להתפרסם על ידי המוסד הנזכר. והרי תשובתו של בורנשטיין עושה כעפרא דארעא כל בנייניה של ביקורת המקרא, המתמוטטים כולם כחומות יריחו בשעתן למשמע תקיעתן השקטה של שופרות בורנשטיין. והרי לא רק תשובתו של בורנשטיין לעפשטיין, אלא גם שאר רובי כתביו של בורנשטיין הורסים בלי חמלה מבניהם הרעועים של מבקרי המקרא. ומדוע לא תיטול על עצמה הוצאה דתית את כינוסם של מחקרי בורנשטיין? הגד אתה, למה ומדוע?

כך טען כנגדי רבי אברהם אריה. לי לא היה מה לומר אלא זאת: אל תדון וכו'. ואמנם פטרני עקביא במנוד ראש של לעג, כאומר: ליותר מזה לא ציפיתי לשמוע ממך...

ואכן שואל אני את עצמי: הן מי לנו אמן הסגנון הנהדר, המלוטש והמשובב לבבות כר' חיים יחיאל בורנשטיין? ומי לנו עוד שכתב בצמצום נפלא, ואף על פי כן כולל הכל, כבורנשטיין? הן פרי עבודה מייגעת של יותר מ-50 שנות חקר ועיון, וחיפוש ברבבות רבבות ספרים, כלולים במאמריו (למעשה: ספרים ממש) שכתב בשנותיו האחרונות ב'התקופה' וכדומה (עיין ברשימת המאמרים הרצופה בזה), ומדוע דווקא מאמרים אלה, האוצרים בקרבם תמצית מרוכזת של תרבות ישראל במשך מאות בשנים, יישכחו מן הלב? מדוע באמת לא יפורסמו כתבי בורנשטיין בהוצאה שאינה שמה לבה לרווחים כספיים, אלא להאדרת והעלאת קרנה של תורת וחכמת ישראל המקורית? מדוע?

יכול אדם לטעון: 'תורתו של בורנשטיין לא נשכחה. ואף שאינה מכונסת הן ידועה היא לכל הרוצה לעיין בה, ומה לך עוד?' על זה אשיב: הן והן. אלא אליה וקוץ בה. מטבעם של מאמרי תורה ומדע שאינם מכונסים במקומם הראוי להשתכח, ביודעין ובלא יודעין. והרי שתי דוגמאות הלוקחות מעניין שנת שמיטה זו, שבה אני כותב דברי אלה:

הנה כותב סוקולוב ('התקופה', כרך כה, עמוד 538):

ראוי ספרו של בורנשטיין (כל מאמריו הם בעצם ספרים שלמים) "חשבון שמיטים ויובלות" להיות למופת.

ומוסיף סוקולוב לתאר תיאור נלהב את הבניין הגדול והנהדר שבנה בורנשטיין בספר זה, ואומר לבסוף:

אינני זוכר עבודה מדעית כתובה בצמצום כזה. כינס המחבר הנה - בלי גוזמה - מעין כינוס אלגבראי, דור וחכמיו, דור והשקפותיו, בין מישראל ובין מאומות העולם, על חשבון השנים של שמיטות ויובלות. ואכן מהווה מחקר זה אוסף בסיסי ויסודי על עניין נכבד זה, וממנו לא יזוז כל חוקר וכל תורני המתעניין בענייני שמיטה, ובלעדיו לא ירים איש את ידו ואת קולמוסו.

הרב נתן פריד, "לשולי מאמרו של רבי אברהם אריה עקביא על רבי חיים יחיאל בורנשטיין",

יודעי בינה ו (תשפ"ו), מאמר 1, גירסה 1

והנה, הופיעה בשנת השמיטה ה'תשכ"ו ביבליוגרפיה של רבי מאיר וונדר על ספרות השמיטה ('המעין', טבת תשכ"ו, כרך ו, עמודים 28-72), שהופיעה גם בספר נפרד, ולחנים יחפש שם איש למחקרו הנ"ל של בורנשטיין... פשוט נשכח בורנשטיין מן הלב. וכאן נשאלת השאלה: הן יגע ועמל רבי מאיר וונדר בכל כוחו ובכל אונו עד שהוציא את עבודתו הנפלאה הנזכרת, ומדוע נעלמה ממנו דווקא עבודתו הגדולה של בורנשטיין? התשובה היא פשוטה בתכלית הפשוטה: כרכי 'התקופה' הם האחרונים ששם יחפש איש מחקרים על ענייני שמיטה... פשוט, חד וחלק... הוא שאמרנו לעיל: מטבעם של מחקרים המתפרסמים שלא במקומם הראוי שישתכח זכרם. והן לא מרצון פרסם בורנשטיין מחקרו ב'התקופה' דווקא, אלא בדלית ברירה. כסף לא היה לו לפרסם על חשבוננו, כתבי עת אחרים לא ששו לפרסם חומר על ענייני עברונות, הוצאות אחרות לא ביכרו את בורנשטיין על ענייני עירם. נשאר רק המבקר פישל לחובר, ידידו הטוב של בורנשטיין, שעשה חסד עם בורנשטיין ועמנו, ופרסם בקובצי 'התקופה' כל מה שהסכים בורנשטיין לפרסם סוף סוף. הן קפדן חמור ומבקר חריף של עצמו היה בורנשטיין, ולא ברצון נענה לבקשותיו של לחובר למסור לו עוד ועוד. ואלמלא לחובר, מי יודע אם היינו זוכים לראות רובי תורותיו של בורנשטיין...

והנה, למעלה מכל ספק הוא שוונדר לא התעלם ביודעין ממחקרו הנ"ל של בורנשטיין – היה כאן העלם בלא יודעין. לעומת זאת, אין ספק שהרב קלמן כהנא, במאמרו ובמחקרו המרובים על ענייני מניין שנות השמיטה (ראה במפתחו של וונדר בהוצאתו המיוחדת), התעלם במגמה מכוונת-מראש מכל הזכרה ורמז לעבודתו היסודית הנזכרת של בורנשטיין. בולטת התעלמות מדעת זו בהוצאתו-מאמרו של כהנא 'מניין לשמיטים ויובלות' ('סיני', כרך נו, עמוד רב והלאה). כל עיקרי יסודי מאמרו של כהנא, אם לא כל חידושו, מצויים אצל בורנשטיין, שכהנא חס מלהזכירו... לא נסלח לו לבורנשטיין, ולא שלם עדיין עוון היותו מזכיר בית הכנסת של הנאורים בוורשה... אילו היו כתבי בורנשטיין מכונסים, הרי שאי אפשר היה להתעלם ממנו סתם כך; עכשיו, כשבורנשטיין נמצא טמון בקרן-זווית של 'התקופה', אפשר (ואולי מצוה...) להתעלם ממנו. אף שהרב זווין, למשל, אינו "בוש" להזכיר את בורנשטיין וחידושו בשטח זה (ראה בספרו 'לאור ההלכה' שהופיע כבר כמה פעמים), הנה הרב כהנא הוא בבחינת 'זקן ואינו לפי כבודו', ועל כגון דא אמור: 'והתעלמות'.

דוגמה שנייה: לחובר, במסתו על בורנשטיין (בספר 'ראשונים ואחרונים', עמודים 164-165) כותב:

בדרך בירורו של בורנשטיין מתבררים גם דברים שאינם עניין למקצוע שהוא עוסק בו בלבד. דרך משל, בורנשטיין בירר במאמרו "תאריכי ישראל" כי ראש השנה של "בעשור לחודש" (יחזקאל, פרק מ פסוק א) הוא ראש השנה לפי מניין שמנו מהחורבן, והעשור לחודש הוא העשירי באב.

וכאן מפליג לחובר בשבחו של בורנשטיין על חידוש זה, ומסיים:

זהו רק משל אחד מהרבה ממה שנמצא "מן הצד" לפרקים בצורה של הערה קטנה במאמרו של בורנשטיין.

והנה המעיין בגוף מחקרו של בורנשטיין (ראה ברשימת מחקרו להלן) ייווכח עד כמה התלבט בורנשטיין וחיטט הרבה עד שהעלה חידושו על הנייר, כמה חשש שמא חידושו אינו ראוי לפרסום,

הרב נתן פריד, "לשולי מאמרו של רבי אברהם אריה עקביא על רבי חיים יחיאל בורנשטיין",

יודעי בינה ו (תשפ"ו), מאמר 1, גירסה 1

ואולי שמא יש בו ח"ו מריח ביקורת המקרא... עד שסוף סוף מצא סיוע לדעתו בדברי חז"ל ואצל חכם קראי קדום. ורק אז פרסם חידושו זה בהרחבה שאינה רגילה כלל אצל סופר מסוגו של בורנשטיין. משמע שחידושו היה חידוש גדול בעיני עצמו. והנה חידושו זה נתפרסם במחקרו המקיף על "תאריך החורבן", הקשור קשר הדוק עם מניין השמיטות. מחקר זה צריך היה גם הוא להירשם בעבודתו הנ"ל של וונדר, אלא שכאמור נעלם מן הלה. אולם, הרב זווין מזכיר מחקרו זה של בורנשטיין במאמרו על שנות השמיטה. ומסתבר שהרב קלמן כהנא קרא בעיון גם מאמרי זווין (שהוא מתווכח עמו כמה פעמים), ובוודאי לא נעלמו ממנו ציוניו של זווין למחקרי בורנשטיין. טבעי היה איפוא שהרב כהנא יזכיר חידושו הנ"ל של בורנשטיין, ויסתמך עליו בשעת הצורך. ואכן מגלגל הרב קלמן כהנא בחידוש זה, ומפרש את המקרא של יחזקאל הנזכר כפירושו של בורנשטיין. מובן שהרב יודע היטב ציווי חז"ל להביא דבר בשם אומרו, ואכן מקיים הוא ציווי זה כמאמרם – אבל לא כרוחם... הביא הרב כהנא חידוש זה בשמו של **הרב מרגליות** בהערותיו לספר חסידים (ראה 'סיני' הנ"ל, עמוד רב בהערה), ואולם, הרב מרגליות אומר שכך הוא פשוטו של מקרא משום עצמו; **בפשטות** מתנגד "פשוטו של מקרא" לדרשת חז"ל הידועה (ראה בפרוטרוט אצל בורנשטיין במאמרו). ובורנשטיין בעצמו לא ההין לפרש כך עד שמצא רמז מפורש אצל חז"ל שגם הם פירשו את המקרא כך – **רמז**, ולא בהדיא! בלעדי עיוניו של בורנשטיין, שהעמיקו היטב בנקודה זו, לא היה רב מעז לפרש מקרא בניגוד לדרשת חז"ל. כל עיקרו של "פשוטו של מקרא" לקוח הוא, איפוא, **מן המוכן** אצל בורנשטיין. אלא ששמו של רבי חיים יחיאל בורנשטיין אסור להעלותו על דל-שפתיים. נידון הוא כדין מיסיונר, רחמנא ליצלן. עד היכן הדברים הגיעו!

בסיכום: דברי עקביא נכונים וצודקים. משנתו של בורנשטיין לא נתיישנה ולא פג ערכה עד היום, ולהיפך: למקרא המחקרים המרובים המופיעים מפקידה לפקידה במקצועות שעסק בהם בורנשטיין אפשר להיווכח עד כמה חשובים ויסודיים לאין ערוך הם מאמריו ומחקריו של בורנשטיין דווקא. קריאתו של עקביא לכינוס כתבי בורנשטיין בעינה עומדת – ומוטב מאוחר מאשר אף פעם.

כצעד ראשון, חושבני מן הנכון להביא כאן **רשימת מחקריו של בורנשטיין**, שרובם ככולם היו למראה עיניי [פרט למס' 1 שמצאתיו אצל קרסל (להלן רשימת מאמרים על בורנשטיין)]. ברשימה כללתי רק **עבודותיו** המדעיות אבל לא הספרותיות (אף שמחקריו מתרוממים גם הם, **בסגנונם**, לספרות יפה!). רוב המאמרים נזכרו כבר אצל כותבי המאמרים **על** בורנשטיין, אבל לא כולם נזכרו. יש מהם שמצאתים בכרטסת המאמרים שבספריית הרמב"ם בתל אביב, אבל גם שם חסרים מאמרים רבים. ואין ספק שבעיתונות מהימים ההם, כגון 'הצפירה' ו'המגיד', ניתן למצוא מחקרים נוספים מפרי עטו של בורנשטיין. בשעת כינוס הגמור והשלם של מאמריו הידועים יש להקדיש מאמץ למצוא גם את המאמרים הלא ידועים.

כן ערכתי רשימה שנייה ממאמרים ומסות שפרסמו סופרים אחדים על בורנשטיין. פרט לאחד (מס' 7) היו כולם למראה עיניי. לא כללתי ברשימה זו מאמרים הדנים על בורנשטיין רק בדרך אגב.

הרב נתן פריד, "לשולי מאמרו של רבי אברהם אריה עקביא על רבי חיים יחיאל בורנשטיין",

יודעי בינה ו (תשפ"ו), מאמר 1, גירסה 1

הצורך ברשימה הראשונה מורגש לכל מי שמתעניין במחקריו של בורנשטיין, שהרי בכל הרשימות שנתפרסמו עד עתה, מהן הגדיל הברמן ברשימתו יותר מכולם, אין רשימה כרונולוגית ומקיפה. דבר זה ניסיתי לעשות ברשימתי דלהלן.

לאחרונה הזכיר עקביא את בורנשטיין (דרך אגב) במחקרו החשוב 'האמת על הלוח של כת מדבר יהודה' ('סיני', כרך מז, עמודים כד-מח):

ועיינו נא ב'התקופה', כרך ו, במחקר המצוין 'סדרי זמנים והתפתחותם בישראל' לחוקר העיבור הגדול חיים יחיאל בורנשטיין. מחקר זה מוקדש ברובו לשאלת "היום", שלו הקדיש בורנשטיין יותר מ-60 עמודים גדולים, ובו דלה את הנושא הזה ("היום") עד תכלית מתוך בקיאות מופלאה וחריפות רבה... אני מציע למארגני חידוני התנ"ך בימינו להקדיש את הפרס הגדול ביותר לפותרי חידות התנ"ך לח"י בורנשטיין על תגלית כפולה זו, ופרס זה יוצא להוצאת כתבי ח"י בורנשטיין המפוזרים בכתבי עת ומאספים, ואין להם מאסף עד היום הזה.

כמובן שתמימות רבה הייתה לו לעקביא בדרישתו מאנשי חידוני התנ"ך (אנשים העוסקים במקצוע הפרסום והרדיו – ודי לחכימא), שהם יוציאו את כתבי בורנשטיין... אולם כבר עמדתי לעיל שעקביא נאחז בכל קנה קש כדי להציל ולנסות להציל את משנתו של רח"ב. אולם כוונתו הייתה לשם שמיים, ומוטב שאנשים המחליטים על פרסום מחדש של מחקרים בחכמת ישראל ישקלו היטב בליבם אם לא צדק רבי אברהם אריה עקביא ז"ל, זה האיש החכם הדגול ונקי הכפיים, בדרישתו זו. שמא כדאי להרהר קמעה בגורל כתבי עקביא גם הם...

א. רשימת מחקריו ומאמריו המדעיים של רבי חיים יחיאל בורנשטיין

[X = פגינציה נפרדת].

1. 'פתרון חידות הנדסיות', הצפירה 1875. (קרטל)
2. 'הצמחים טורפי טרף', הצפירה 1875, גיליון 47.
3. 'מצופות הגופים', הצפירה 1876, גיליונות 2, 3, 10, 11.
4. 'בין השמשות', האסיף שנה א, התרמ"ה, עמ' 267–275.
5. 'ספק חשכה', מילואים למאמר 'בין השמשות', האסיף ב, התרמ"ו, עמ' 716–730.
6. 'בין השמשות לדעת רבותינו הצרפתים', האסיף ג, התרמ"ז, עמ' 399–403.
7. 'מעט הערות ומעט בקורת על מדרש תנחומא הקדום והישן' (הוצאת ר"ש באבער), האסיף ג, התרמ"ז, עמ' 903–912.
8. 'משנת עולם קטן' (ביקורת על ספרו של בנימין שרשבסקי), 'כנסת ישראל' א, (תרמ"ז), עמודות 477–469³.
9. 'מאזני צדק', 'כנסת ישראל' א, (תרמ"ז), עמודות 1108–1099.

³ בשולי העמוד הודבקה פיסת נייר שבה היה כתוב: 'דומה בעיניי שמחקר [נראה שצ"ל: שמחבר] הביקורת של נב.ש [אולי צ"ל: על ב"ש = בנימין שרשבסקי] הוא ד"ר י"נ שמחוני. לא ברור מי כתב הערה זו ומתי.

הרב נתן פריד, "לשולי מאמרו של רבי אברהם אריה עקביא על רבי חיים יחיאל בורנשטיין",

יודעי בינה ו (תשפ"ו), מאמר 1, גירסה 1

10. 'פרשת העבור', 'הכרם', תרמ"ח (?), עמ' 290-338.
11. X מחלוקת רב סעדיה גאון וכן מאיר, וורשה, תרס"ד, 176 עמודים (נדפס לראשונה ב'ספר היובל לכבוד נחום סוקולוב', עמ' 189-19).
12. X 'פליטה מני קדם או שרידי קביעת שנים מדור עזרא ונחמיה', וורשה [ברלין] תרס"ט, [4], 42, [1] עמודים (הדפסה מיוחדת מהמאסף 'זכרון לאברהם אליהו' (הרכבי), עמודים 63-104).
13. X 'שימת עין על דבר ידיעת הרב רבי שניאור זלמן מלאדי בחכמת ההנדסה, התכונה והטבע', ורשה, תרע"ג, 47 עמודים. [צורף לספרו של מרדכי דב טייטלבוים, 'הרב מלאדי ומפלגת חב"ד', ורשה, 1914].
14. 'ביקורת מצבות הקראים באי קרים', המזרחי, תרע"ט, גלי א-ב.
15. 'משפט הסמיכה וקורותיה', התקופה ד, עמ' 394-426.
16. 'סדרי זמנים והתפתחותם בישראל', התקופה ו, עמ' 247-313.
17. 'תאריכי ישראל', [סקירה כללית, תאריך השטרות, תאריך חרבן הבית], התקופה ח, עמ' 281-338. [תאריך בריאת העולם], התקופה ט, עמ' 202-264.
18. 'חשבון שמיטים ויובלות', התקופה יא, עמ' 230-260.
19. 'דברי ימי העיבור האחרונים', התקופה יד-טו, עמ' 321-372, התקופה טז, עמ' 228-290.
20. 'עיבורים ומחזורים', התקופה כ, עמ' 285-330.
21. 'התקופות והתפתחותן', ספר הזיכרון לכבוד הד"ר שמואל אברהם פוזננסקי, ורשה תרפ"ז, עמודים לג-נ.
22. X 'מאמר חקרי עולמים' = 'חשבון תקופות ומולדות', ורשה תרפ"ז [2], 30 עמודים.

ב. רשימת מאמרים והערות על חיים יחיאל בורנשטיין:

1. הברמן, אברהם מאיר, בספר 'אנשים ודמויות בחכמת ישראל', ערך ש' מירסקי, עוגן, תל אביב, תשי"ט, מעמ' 137 והלאה.
2. לחובר, פישל, בספר 'ראשונים ואחרונים', כרך א, תל אביב, תרצ"ד, עמודים 159-166.
3. סוקולוב, נחום, א. התקופה כה (עמ' 523-553). ב. 'אישים', תל אביב תרצ"ה (עמ' 101-143). ג. 'אישים' בעריכת ג' קרסל, תל אביב, תשי"ח (עמודים 49-64).

עקביא, אברהם אריה:

4. 'היינט', גיליון 191, 14 באוגוסט 1928.
5. 'היינט', גיליון 194, 17 באוגוסט 1928.
6. 'דבר' ('אמר'), גיליון יום שני, י"ד בניסן ה'ת"ש.
7. 'העולם' גיליון כ"ז באייר ה'תש"ה.
8. במבוא לספר 'קורות חשבון העיבור' של צ"ה יפה (עמ' 7-12).
9. פרנקל, אברהם הלוי, (ערך) ב'אנציקלופדיה העברית', כרך ח, עמודים 81-82.
10. קרסל, גצל, לכסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים, כרך א, מרחביה תשכ"ה (עמ' 14-15).